

Az eperjesi béke 1633-ban.

III.

Az eperjesi k. biztosok ápril 13-án közlék uruknak határozatát, melyet „végleges“-nek mondtak, kijelentették, hogy a király Munkácsot nem engedheti át a fejedelemnek, de nehogy Brandenburi Katalin onnan ellenséges támadásokat intézhessen Erdély ellen, a várat a maga kezéhez veszi; Ónodra nézve főtartja a kassai békében létrejött megállapodást; az amnistiát megadja, ha Rákóczy azt a király hiveire is kiterjeszti; a tértvények módosítását kívánja; végre a fejedelem egyéb kívánatait teljesíteni, ha az egyesség pontjainak végrehajtásában lelkiismeretesnek bizonyítja magát.¹⁾

Az erdélyi biztosok megküldötték ezen nyilatkozatot Rákóczynak, kitől néhány nap múlva oly válasz érkezett, hogy *n e m e n g e d h e t .*²⁾

Az alkudozások fonalá ennek daczára nem szakadt meg. A királyi biztosok még egyszer Bécsbe fordultak. Itt végre sikerült Pázmánynak érvényre emelni az engedékenység szellemét. „Kétségtelen — írta ápril 20-án a királynak — hogy Munkács váráért nem szabad Magyarországot háborúba bonyolítani. De Rákóczy azon meggyőződésben van, hogy ha ő Munkácsról lemond, a nádor fogja azt megkapni, kinek szomszédságától retteg és kész inkább a végletekig menni, mint ama várat Eszterházy kezeibe juttatni. . . . És ha ő támadásra határozza magát,

¹⁾ A k. biztosoknak ápril 13-án benyújtott resolúciója. (Egyk. más. Prim. vil. lev.)

²⁾ Sennyey levele 1633. ápril 18. Eperjesről Pázmánynak. (Eredeti. Ugyanott.)

bizonyára a magyarországi rendek csekély kivétellel mind hozzá csatlakoznak, s ellenállás nélkül nyomúlhat Nagyszombatig, innen pedig Morvába.“¹⁾

E komoly fölszólalás megtette hatását. A király új utasításokat küldött Eperjesre. Viszont az erdélyiek is Ónodra, Mádra és egyéb pontokra nézve fontos engedményeket tettek. Eként május 6-án előleges egyesség jött létre; lényeges pontjai a következők. „A király Munkács várát a fejedelemnek és fiainak 200 ezer forintban elzálogosítja, de azt sem a fejedelem, sem fiainak életében nem váltja vissza. Viszont a fejedelem 50 ezer forintot lefizet, a várát nem kapcsolja Erdélyhez s a király alattvalóinak nem okoz károkat. Ónodon egyedül a fejedelem tart őréséget, a mely a királynak fog hűséget esküdni; a fejedelem kötelezi magát, hogy az erősséget nem adja át a töröknek és veszély idején k. hadakat fogad be. A fejedelem visszabocsátja Mádot Alaghy Menyhért özvegyének, — kinek halála után Rákóczy Pál országbíróra száll —, visszaadja Katalinnak, Prépostváry Zsigmondnak és Csáky Lászlónak lefoglalt jószágait. Mindkét fél amnistiát engedélyez; alattvalóiktól egyenlő térítvényeket fognak követelni. A fejedelem az egyességet esküvel fogja erősíteni.“²⁾

A futár, kit k. biztosok ezen egyesség példányával Bécsbe küldöttek, útközben megállapodott Pázmánynál. Ez sietett javasolni a királynak, hogy az egyességet haladéktalanul megerősítse s eként készsége által a fejedelmet lekötölte, vagy legalább egy időre lefegyverezze.³⁾ A nádor nem volt ugyan teljesen megelégedve az eperjesi megállapodásokkal, de a válságos

¹⁾ Pázmány fölterjesztésének eredetije a cs. titkos levéltárban.

²⁾ (Egyk. más. Ugyanott.)

³⁾ Pázmánynak május 11-iki fölterjesztése. „Omnino prudenter, ac moderno rerum statui convenienter e re Mtis V. Dnos Comm. conclusisse animadverto . . . Meo iudicio . . . statuta sine ulla mora confirmanda existimo, ut promptidune Mtis V. Transylvanum devincire, vel saltem detineri ad tempus possit.“ (Eredetije a cs. könyvtár Autograph, gyűjteményében),

körülmények között nem merete elvállalni a felelősség súlyát. Nem ellenezte az egység megerősítését. ¹⁾

S a király csakugyan már néhány nap mulva aláírta az egységet, kiállította az amnistiáról szóló okmányt; ²⁾ sőt nem is kételkedvén, hogy Rákóczy hasonlólag fog cselekedni, — Pázmány tanácsára — Ostrosich k. tanácsost a fejedelmi eskü átvételére kiküldötte. ³⁾

Azonban a körülmények, melyek Bécsben az engedményeket kiereszkolták, a fejedelmet követelőbbekké tették. A harcztérről érkezett hírek, az ellenség előnyomulása Szilíziában, a svéd diplomácia újabb fondorlatai, békés hajlamait megingatták. Május közepetáján újabb alkudozást kezd a svédekkel, és erősítésére török, tatár hadakat vár. „Flectere si nequed superos, Acheronta movebo“; volt e pillanatban jelszava, miként egy bizalmas levelében írja. ⁴⁾

Most már nem elégedett meg azzal, mit az eperjesi megállapodások részére biztosítottak s azoknak kevésbé lényeges pontjai ellen kifogást tett. Vonakodott többi között, Munkácsért az 50 ezer forintot lefizetni és Prépostvárynak lefoglalt jószágait visszaadni. ⁵⁾

A k. biztosok levele, mely május végső napjaiban ezen váratlan bonyodalmak hírért Bécsbe hozta, az udvarnál nem csekély megdöbbenést okozott. A király és tanácsosai határozatlanok voltak; haboztak kimondani az eldöntő szót. Mielőtt ezt tennék, bevární ohajtották a külpolitikai viszonyok alakulását. S eként az eperjesi biztosok egy hónapon át hiába várahoztak a k. resolútióra. Az alkudozás főnakadt. ⁶⁾

¹⁾ Eszterháznak május 14. kelt opiniója. Egyk. más. Prim. vil. lev.

²⁾ A május 16-án kelt k. okmányok példányai. Ugyanott.

³⁾ Pázmány május 11-én azért ajánlá Ostrosichot, mert íránta, mint ki protestans volt, a fejedelem rokonszenvvel viseltetett. — A királynak az eperjesi birtokosokhoz intézett leirata Pray. Epist. Procerum. III. 433. l.

⁴⁾ Rákóczy 1633. május 15-én egyik biztosához. (Szilágyi S. Pázmány és Rákóczy 15. l.)

⁵⁾ Pray Epist. Proc. III. 435. l.

⁶⁾ Az erdélyi biztosok jun. 24-iki resolútiója alapján. Egyk. más. Prim. vil. lev.

Időközben Eszterházy Mikl's a bonyo lalmakat, melyek a közigyvek körül összehalmazódtak, egy magántígy időszerűtlen szönyegrehozása által majdnem nyílt összeűtközéshez vezette.

A nádor egy Rákóczy által kiállított s 10 ezer tallérról szóló kötelezvényt birt, s a tartozás kifizetését ismételve sürgette. A fejedelem állította, hogy a nevezett összeget Magócsinak — ki a nádor első nejének férje volt, kifizette, — de hogy a nádort lekötelezze, a fizetést meg nem tagadta, s csak bizonyos föltételektől tette függővé. Eszterházy, miután soká várt, végre elvesztette türelmét.

1633. május havában k. iratot eszközölt ki magának, mely fölhatalmazta a kérdéses követelést Rákóczy magyarországi jószágaiból birói karhatalommal behajtani. Mire junius első napjaiban Szepesmegye hatósága által a fejedelem ledniczei jószágát lezáróltatta. Ez természetesen nagymértékben fölingerelte Rákóczyt. Biztosai által Eperjesen óvást emelt ¹⁾ és repressáliák-ról gondolkodott.

Tudatá Pázmánynyal, hogy jószágait oltalmazni fogja. „Protestálunk kegyelmed előtt — írja — hogy . . . ennyi hatalmas ellenségi lévén fűn ő felségének, talán mi is lehetűnk volna ő fgének akadályára . . . de mi . . . csaknem földig alázván magunkat az ő felsége kivánságinak is nagy részint alábocsáttottuk magunkat és a magunk privatumánál fölebb becsűlvén az ő fgével való békességűnkét, szegény hazánk s nemzetűnk megmaradását, romlásának eltávoztatását, holott bizony hígye kegyelmed, most is sok fölöl való ingerlések, izenetek, irások forognak körülöttűnk: azt követtűk, ami a jó egyességet fölépíthetné. Ha azért palatinus uram mégis tovább kezd menni és procedálni, mi is a szerint kezdűk oltalmazni jószágunkat: sem frígytörésnek, sem ő fge ellen való dolognak ne vélje, ítélje és magyarázza senki, hanem magunk becsűletének és jószágunknak oltalmazásának ismerje. Ha mi romlás, pusztulás, keresztény vérontás ebből fogna kerekedni, adjon az Úr Isten és ő fge előtt számot az róla, a ki oka leszen.“ ²⁾

¹⁾ Az erdélyi biztosok jegyzéke jun. 9. Óvásuk jun. 18. A nádor levele a k. biztosokhoz jun. 15. Egyk. más. Prim. vil. lev't,

²⁾ Junius 17-én kelt levél. Eredeti. Prim. vil. lev't,

Pázmány az Eperjesen működő k. biztosok által is fölkérve ¹⁾, mindent megtett, hogy a nádor elhamarkodott föllépéséből keletkezett bajoknak elejét vegye s közbevetésére a király a perlekedő felek között egyességet hozott létre. ²⁾

Ezen kellemetlen episod után junius végefelé az eperjesi alkudozások ismét fölvétettek, anélkül azonban, hogy előrehaladnának. A fejedelem nem akart engedni. „Hogy ha a fegyver nyakán leszen, sem cselekszik különben“ mondák biztosai és már oly módon léptek föl, mintha az alkut megszakítani kívánának; a k. biztosok csak nehezen tudtak újabb két heti halasztást kieszközölni, hogy jelentéseiket a cs. udvarhoz megküldhessék. ³⁾

De most a király tanácsosaiban is — kik julius közepén újabb értekezletet tartottak Bécsben ⁴⁾ — fölébredt a megaláztatás érzete. Nem hitték sem az ország becsületével, sem a király tekintélyével megegyeztethetőnek, Pázmány sem javasolt további engedékenységet, mert ez a tehetetlen gyengeség bevallása leendett. A király, tanácsosainak előterjesztései alapján arra határozá el magát, hogy nem enged s ezen irányban utasította biztosait. ⁵⁾

A k. biztosok ennek folytán kijelentették Eperjesen, hogy a király a május 6-án megállapított föltételektől el nem tér, vagy legfőlebb azon engedményre kész, hogy Munkács és Prépótváry ügyének eldöntése a törvény útjára bocsáttatván, ezen pontok mellőzésével köttessék meg a béke.

Rákóczy szilárd volt. Mindkét propositiót elvetette. Eként már kényszerítette a királyt, hogy az alkudozásokat azonnal megszakítsa és az odadobott keztyűt fölvegye. Főleg Eszterházy sürgette ezt a királyi udvarnál. Háborút javasolt.

¹⁾ Sennyeynek jun. 19. és 20-án Pázmányhoz intézett levelei. (Ugyanott.)

²⁾ Pázmánynak junius végén Draskovich helyettes cancellárhoz intézett emlékirata. (Latin kivonat. M. Canc. lev.)

³⁾ Junius 24-én kelt erdélyi resolúció. És Sennyeynek jun. 26-án Pázmányhoz intézett levele. (Prim. vil. lev.)

⁴⁾ Florenzi követ jelentése jul. 16.

⁵⁾ Julius 16-án kelt k. leirat (Pray : Epist. Proc. III, 435. s. k. II.)

- De a XVII-ik században is az exigenciák tudományának tekintették a politikát, mely nem fölhevülő érzelmeket, hanem a hidegen számító észet hallgatja meg, mely előtt nem a becsület, hanem az érdek és siker, döntő tényezők. Emellett az emelkedettebb szellemek belátták, hogy a kereszténység szellemével kevéssé megegyező, könnyelműen fölálldozni a népek véréért és jólétét.

A józan politika és a keresztény humanitás követeléseit által egyaránt áthatva volt Pázmány. Ezeket hangoztotta Türocz erdői közől, hol a magányban üdülést keresőt, a király és nádor futárai fölhalálták és a honnan ép oly világosan látta át az erdélyi politika téveteget útjait, mintha a bécsi titkos tanácsban ült volna.

„Az erdélyi fejedelem eljárása — írja innen a királynak — tisztán mutatja, hogy határozatait a körülményekhez szabja; midőn felséged vesztéségeiről értesült, bátorsága növekedett és az alkudozásokat kivonni igyekezik, vagy azért, hogy nagyobb engedményeket csikarjon ki, vagy hogy szakíthasson, ha a külső események kívánatossá teszik.“

„Mit keljen most tenni, arra nézve nagy zavarban vagyok. Azt biztosan tudom, hogy a megyei fölkelés nem elégséges Rákóczy megfékezésére. És vajjon a birodalmi hadból küldhetni-e alkalmas sereget Magyarországba, nem tudom. Kihirdetni a fölkelést, ellenségnek nyilvánítani Rákóczyt, mielőtt kihágásainak megboszulására képesek lennénk, nem tanácsos. Nagyon ajánlom tehát felségednek, ha csak lehet, ne szaporítsa ellenségeinek számát, ne vonjon magára az erdélyi összeütközés alkalmából török háborút.“

Ha a király mégis háborúra határozná magát, javasolja, hogy a portát megnyugtassa és megnyerje. Ha ellenben a birodalmi viszonyok parancsolják, hogy a fejedelem vakmerőségét tünni kell s nem szabad szakadásához vinni a dolgokat — mit maga is kívánatosnak tart — bátor és méltóságteljes hangon kell irni a k. biztosoknak, úgy hogy a levelet eredetiben előmutathassák az erdélyieknek.

„Ezen a k. biztosokhoz intézendő levelet — úgymond — ily formán kellene fogalmazni: A király megütközését fejező ki

a fejedelem eljárása fölött, melyszerint minduntalan új követelésekkel lép föl. Ezek nagy részét teljesíteni nem tőle függ, ez másokhoz tartozók, kiket nem kényszeríthet s nem is akar kényszeríteni; ha ezekkel a fejedelem tárgyalni kíván, tetszésétől függ. Ezekután, há a fejedelem biztosai elfogadni hajlandók a megállapított (május 6-iki) békeokmányt, jól van; ő, (t. i. a király), más békeokmányt nem fog kiállítani, sem újabb alkudozásokba bocsátkozni, mintán látja, hogy a fejedelem alkalmakat keres az alkudozásokat végnélkül halogatni Remélli egyébként, hogy Isten boszút álland és a fejedelem egykor maga is megbánja csudálatos állhatatlanságát. A k. biztosok közöljék ezen határozatot az erdélyi biztosokkal; ha nem engednek, tegyenek erről jelentést, miszerint a király a tárgyalások megszakítását és visszatérésüket elrendelhesse.“¹⁾

A bibornok nem aggodalmak nélkül tette papírra javaslatait. Attól tartott, hogy ellenfele és versenytársa, Eszterházy nádor, fölhasználva távollétét, azzal gyanúsítandja a királynál, hogy ő a királyi tekintély és az ország érdekeinek sérelmével is kedvez Rákóczynek.²⁾

Bizonyára nem sejtette, mily hatást idézend elő levele; hogy az súlyos tehertől könnyítendi meg a király habozó lelkét

¹⁾ Időközben — folytatja Pázmány — erélyes készüléteket kell tenni, hadakat gyűjteni és alkalmas fővezérről gondoskodni, milyen Tiffenbach tbk lenne, kinek „talán — úgymond — jobban kedvezne a szerencse azon földön, hol neveltetett.“ Pázmány ezen nevezetes emlékirata kelt sept. 17-én Turóczon. (Ered. Cs. titkos levél.) — Pázmány ugyanezen napon hasonló szellemben ír Eszterházyhoz: „Édes Palatinus Uram — úgymond — kettő a dolog, mely mellől én el nem állok. Egyik az, hogy ha lehet, új hadba ne keverjük ő fégét . . . Másik, hogy ha egyéb ugyan nem lehet benne, fundamentummal nyuljunk a dologhoz és arra vigyázzunk, hogy kezünkben ne szakadjon. A vármegyén és az insurrección én csak annyit építek, amennyit kell . . . Csak magyarral Erdélyt soha bizony nem rettentí senki. Németnek kell lenni.“ (Kism. Regestrák 54. l.)

²⁾ Azért így fejezi be levelét: „Ezeket megszokott őszinteség és hűséggel írom. Ha szabad nyilatkozataimban valami fölsegédnek nem tetszenék, azt ne rossz akaratnak tulajdonítsa, hanem túláradó szerzetemnek.“

és fölszabadítandja a kétségek kinjaitól, melyek hetek óta emésztették. Ugyanis tanácsosai megoszolva voltak; egyik részök az alkudozások megszakítását s a háború megindítását sürgeté, a másik engedékenységet javasolt. Mindkettő heteken át ostromolta a királyt előterjesztéseivel, anélkül, hogy őt határozatlanságból kiragadni képes lett volna. Ekkor a távolban mulató magyar főpap levelét veszi. És egyszerre, mintegy varázslítésre elenyésznek minden kétségei és aggodalmai. Haladék és habozás nélkül elfogája Pázmány javaslatait egész terjedelmükben. Eperjesi biztosainak levelet irat, mely a primásnak nemcsak eszméit, hanem szavait átveszi.¹⁾

És mi az eredmény? A királyi biztosok Eperjesen sietnek bemutatni a vett leiratot Rákóczy képviselőinek. Ezek, az erőteljes szavakból azt olvassák ki, hogy a király engedékenysége elérte végső határait. Miután pedig utasítva voltak nem engedni, hogy az alku oly fejlődést vegyen, mely háborút vonna maga után: fölhagynak követeléseitekkel és megnyugvásukat fejezik ki a királyi határozaton. Most a május 6-ikán elfogadott előleges egyesség mindkét rész biztosai által nehézség nélkül újra megerősítették. És ekként september végnapjaiban létrejött az eperjesi békekötés, melynek aláírt okmányát Rákóczy october végén fölküldte Bécsbe.²⁾

FRANKL VILMOS.

¹⁾ A sept. 25 én kelt k. leirat, mely egészen Pázmány javaslatai szerint lett szerkesztve. Praynál, Epistolae Procerum III. 437. l.

²⁾ A békeokmány közölve a Történelmi Tárban VIII. 253. l.